

LAJOS ARDAY, »The Historical Background of the Crisis in Former Yugoslavia«, u: AUSSEN POLITIK, vol. 44, 3rd quarter, Köln, 1993.

U uglednom njemačkom časopisu »Aussen Politik« tiskan je esej Lajosa Ardaya »Povijesna pozadina krize u bivšoj Jugoslaviji«. Autor članka je povjesničar i politolog na Institutu za srednjoeuropske studije u Budimpešti. Središnje pitanje rasprave su povijesni razlozi neprijateljstva između Hrvata i Srba. Rad je podijeljen u dvije cjeline. U uvodnom dijelu (253.-254.), koji nosi naslov »Postkomunistička istočna Europa«, raspravlja se na općenit način o suvremenoj povijesti istočne Europe. Dakle, o prostoru koji je definiran potezom od Jadrana do Kaspijskog mora, odnosno Finskog zaljeva. Prema Ardayu, socijalističko uređenje ostavilo je iza sebe gospodarsku pustoš i duboki pad kulturnih vrijednosti. Cijelo područje ponovo se oštro raskoljuje prema starim podjelama.

U političkom smislu autor dijeli države na one koje se žele vratiti Europi i njezinu videnju tržišnoga gospodarstva i političke demokracije utemeljene na pluralističkim principima. U tu »eurofilsku« skupinu ubraja baltičke države, Hrvatsku, Sloveniju, Češku, Slovačku, Poljsku i Mađarsku. Štoviše, sve te zemlje imaju pred sobom viziju Srednje Europe kojoj su nekada i pripadale. S druge strane, autor konstatira da Srbiji, Rumunjskoj i dijelu bivših sovjetskih republika, u kojima je prevladala kombinacija nacionalističko-komunističkih sustava, Europa nije cilj kojemu treba težiti.

Drugi dio teksta naslovljen »Slučaj bivše Jugoslavije« posebno je zanimljiv povjesničarima. U njemu se raščlanjuju povijesni faktori kao najvažniji dio razloga sukoba. Za Ardaya su posljedice tisućljetnoga crkvenog raskola, podjele na Istok i Zapad te razgraničenja između Otomanskog i Habsburškog carstva odlučujući izvori neprijateljstva. Pojedine dijelove teksta karakterizira generaliziranje i donošenje netočnih povijesnih podataka. Na primjer, autor izričito spominje »srpske graničare« u 17. stoljeću na vojno-krajiškom području od južne Dalmacije do Dunava koji uživaju status »kolektivnog plemstva« i »teritorijalnu autonomiju«. Prema tome, oni čine državu unutar austrijske države. Arday se nije služio bilješkama, zbog čega je teško doznati koji su mu izvori. Njegovoj pozornosti izmakla je izvorno pisana činjenica o vlaškim etničkim skupinama i povlasticama koje im je darivao car. Izdvojenost područja Vojne krajine iz hrvatske državne matice provedena je iz vojnih interesa Beča i ono nema karakter davanja teritorijalne autonomije određenoj etničkoj skupini, nego označava stvaranje bazena iz kojega se crpi vojna snaga u korist carstva.

Zanimljivo je da autor među duhovne očeve »jugoslavenske ideje« postavlja Starčevića i Kvaternika uz Gaja i Strossmayera. Osim toga, Arday pro domo piše kako Hrvati i Srbi tijekom 1848./49. po prvi put zajedno stupaju uz »reakcionarne snage« Carstva protiv revolucionara i mađarskoga naroda. Khuenova vladavina ocijenjena je kratkovidnom i katastrofalnom zbog otvorenog favoriziranja srpske manjine na štetu Hrvata, a posljedice su se očitovale u pobjedi hrvatsko-srpske koalicije i namjerom rušenja Austro-Ugarske.

Jugoslavenska je pak država prikazana kao otpočetka neprirodna tvorevina u kojoj prevladava srbizacija na svim područjima. Stoga se Ardaya ne čudi brzom travanjskom slomu iz 1941. jer je naveo poznate činjenice sustavnog potiskivanja nesrpskih naroda. Razdoblje drugoga svjetskoga rata opisano je uglavnom kroz brojke žrtava (1,4 milijun ubijenih), a one su, uzmemo li u obzir rezultate radova našega najistaknutijeg istraživača za to pitanje Vladimira Žerjavića, znatno preuveličane. Poslijeratni križni put autor je usporedio sa smrtonosnim marševima Britanaca i Nizozemaca poslije njihove predaje 1942. godine u Singapuru. Arday smatra (pozivajući se na nenašene stručnjake) da je tom prilikom, uključujući i pokolj nastao poslije britanske predaje nenaoružanih ljudi stradalo oko 150.000 osoba.

U završnici teksta dan je slikovit opis ekskluzivnih srpskih povlastica koje su uživali tijekom postojanja komunističke Jugoslavije (rukovodeća mjesta u administraciji, vojsci, gospodarstvu, kulturi, na sveučilištima, te visoke ratne mirovine). Dolazak demokratskih izbora ugrozio je privilegije i, kako to Arday objašnjava, »oni kojima su privilegije došle pod

znak pitanja više nisu išli na posao nego su uzeli oružje u ruke«. Što se tiče oružja, kazano je da ono potječe iz srpske vojne tradicije. Pri tome nije uočeno kako je svesrpski ideološki mehanizam preko različitih saveznih institucija, ponajviše JNA, radio na provedbi svojih planova, tj. u ovome slučaju naoružavanja Srba na račun svih ostalih južnoslavenskih naroda.

Na kraju Arday zaključuje kako do mira može doći razoružanjem i raspuštanjem srpskih pobunjenika, a manjinska prava, misli u prvom redu na ona srpska u Hrvatskoj, trebala bi biti međunarodno zajamčena. Premda su neke već spomenute činjenice autora sporne, štoviše i krive, možemo ustvrditi da je njegova rasprava ponudila okvirno korektan odgovor na pitanje o povijesnim razlozima sukoba na prostoru bivše Jugoslavije. To se osobito tiče onoga dijela rasprave koji predočuje zbivanja iz suvremene povijesti 20. stoljeća. Po strukturi sadržaja vidljivo je uočavanje problema, a pri zaključivanju može se zamjeriti što više pozornosti nije posvećeno i ulozi neposredno zainteresiranih sila tijekom povijesti. Napokon, rad je zanimljiv jer je nastao iz pera znanstvenika susjedne nam mađarske države s kojom su Hrvati bili u prošlosti preko krunskih veza usko povezani.

Stjepan Matković

GÜNTHER SCHÖDL, Oblici i granice nacionalnog, (Formen und Grenzen des Nationalen), Erlangen–Nürnberg, 1990., 444 str.

Knjiga njemačkog povjesničara Günthera Schödl *Oblici i granice nacionalnog* bavi se problemom nacionalne integracije na prostoru istočne Europe i Podunavlja. Autor je nastojao prikazati različite tokove nacionalnog integriranja Hrvata, Čeha, Slovenaca i Poljaka, a veliku je pozornost posvetio i pitanju njemačkoga nacionalnog okupljanja među njemačkim stanovništvom Austro-Ugarske te razvoju svenjemačke ideologije. Djelo se sastoji od 15 zasebnih cjelina kojima je središnja misao pitanje stvaranja nacionalnih zajednica od polovice XIX. stoljeća pa sve do 1945. godine. U predgovoru Schödl je naveo kako su promjene koje su zahvatile europski kontinent 1989./90. godine dokazale da su rješenja koja su dale konferencije u Potsdamu i na Jalti pokazala svoju krhkost. Te se promjene, po njemu, mogu razumjeti samo ako se uzmu u obzir dugotrajni povijesni uvjeti razvoja dotičnih regija i naroda. Kako je uloga Njemačke u tim promjenama u tome da pripomogne harmonizaciji europske integracije, Schödl kaže da se osvrtno na povijesne uvjete razvoja ovog područja može, s jedne strane, odbaciti prigovor upućen Njemačkoj o njezinim hegemonističkim težnjama, a, s druge strane, da se u tim zemljama mora računati na obrambene reakcije protiv jačeg zapadnog sudjelovanja u preobražajima gospodarstva i politike. Te se reakcije mogu javiti u obliku povijesnog sjećanja na borbu za nacionalnu samosvijest i iskoristiti se kao sredstvo kritike novoga društvenog sustava. Stoga je autor obuhvatio i problem njemačke nacionalne manjine izvan Njemačke uoči oba rata, promatrajući pojavu svenjemačke političke ideologije i ekstremni nacionalizam kod Nijemaca. Za autora je problem nacionalnoga osnovni pitanje koje povezuje proces političkog razvoja istočne i jugoistočne Europe. Nacionalno je za njega sastavni dio političke kulture u srednjoj i jugoistočnoj Europi.

No, Schödl upozorava kako je opravdano izbjegavati učinkovito poimeničavanje (substantiviranje) pojma nacionalnog stoga što su uobičajeni pojmovi previše određeni njihovim zapadnoeuropskim porijeklom. Umjesto toga autor naglašava da treba od slučaja do slučaja razlikovati nacionalni pokret i nacionalnu politiku, nacionalnu svijest, nacio-